

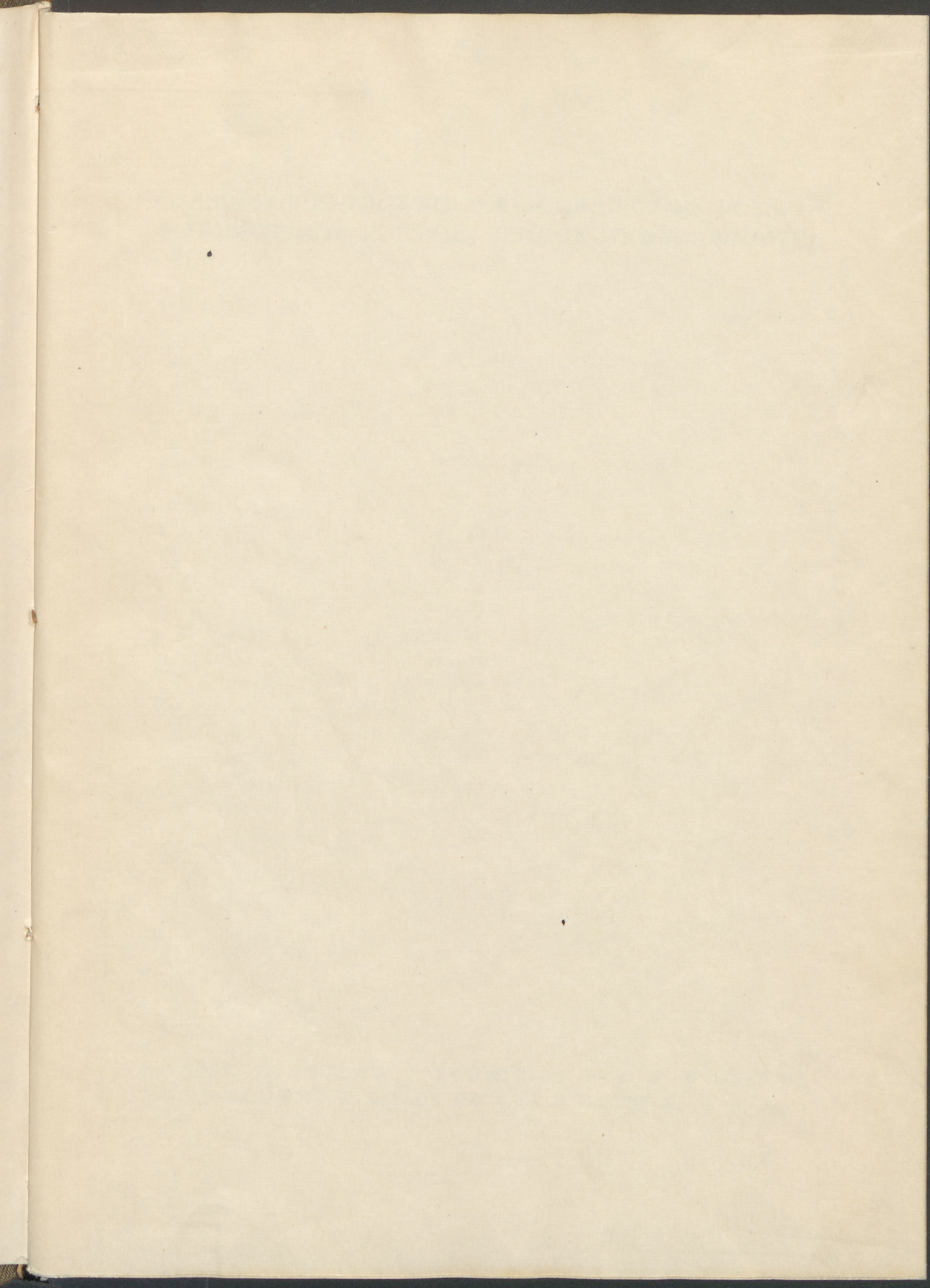
183659

B -

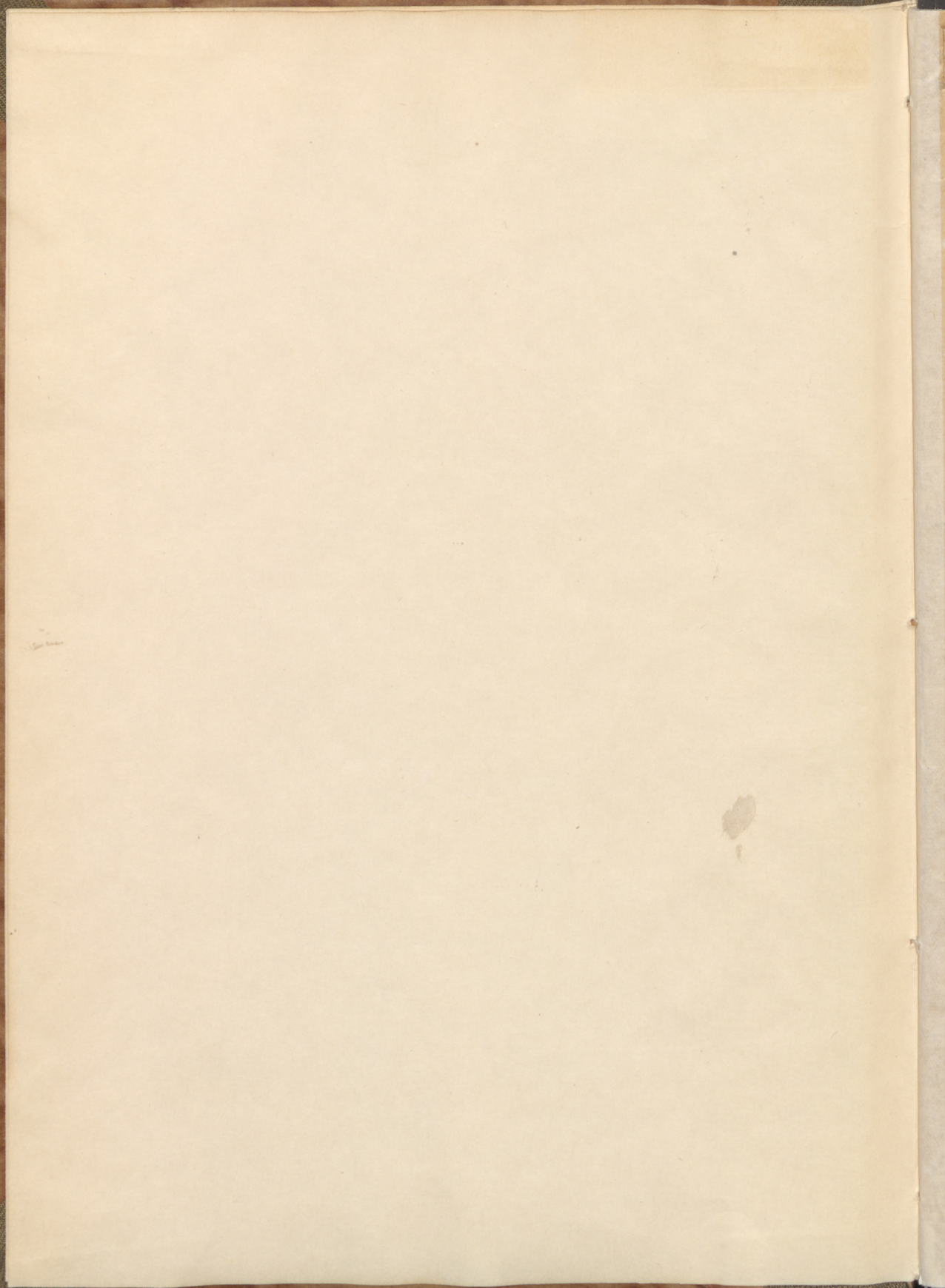

Biblioteka
U. M. K.
Toruń

183659

183659

CZASOPISMIENNICTWO BIBLIOGRAFICZNE POLSKIE
A REJESTRACJA POLSKIEJ PRODUKCJI WYDAWNICZEJ.

NAPISAŁ STANISŁAW JARKOWSKI ○ ○ ○ ○ WARSZAWA
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI P. F. F. HOESICK. ○ ○ 1916.

183.659

ODBITKA Z NUMERÓW VII — VIII MIESIĘCZNIKA „SFINKS” Z R. 1916.
ODBITO W 200 EGZEMPLARZACH. CZCIONKAMI DRUKARNI L. BOGU-
SŁAWSKIEGO, ULICA ŚWIĘTOKRZYSKA N. 11. TELEFON N. 195-52.

.....
ZA ZEZWOLENIEM NIEMIECKIEJ CENZURY WOJENNEJ W WARSZAWIE.

zasopiśmiennictwo bibliograficzne polskie należy obecnie do historyi. Od chwili bowiem ukazania się pod postacią rocznika całego wydawnictwa *Bibliografia Polska*, zawierającego wykaz rzeczy, które wyszły z druku w r. 1915-tym, a w połowie r. 1915-go NN. 8 — 12 miesięcznika krytyczno-literackiego *Książka* w postaci dość grubego zeszytu wraz z dodat-

kiem, zawierającym te same NN. wydawnictwa *Miesięcznik Bibliograficzny*, jako dopełnienie do pierwszych 7-u n-rów tych czasopism z r. 1914-go, żadne z pośród istniejących przed wybuchem wojny czasopism bibliograficznych polskich nie dało znaku życia o sobie. Wszystkie przestały wychodzić z początkiem wojny i zaledwie część ich niewielka zapowiedziała, że z czasem sprowadzi swe wydawnictwa „na zwyczajne tory”...

Czemu przypisać zanik zupełny polskiego czasopiśmiennictwa bibliograficznego w dobie obecnej?

Pytanie to nasuwa się samo mimowoli, o ile robi się porównanie stosunków wydawniczych u nas, a za granicą, gdzie, jeśli nie wszystkie, to prawie wszystkie, istniejące przed wybuchem wojny publikacje peryodyczne bibliograficzne ukazują się bez przerwy...

Odpowiedź: „*Inter arma tacent musae*” — nie jest wystarczającą. Miałyby rację bytu, gdyby i za granicą wybuch wojny spowodował zawieszenie czasopism bibliograficznych i gdyby we wszystkich krajach wojujących, lub będących terenem działań wojennych, zamarła wogóle produkcja wydawnicza. Ponieważ jednak tak samo u nas, jak i u obcych, niema o tem mowy, a co najwyżej skonstatować można pewne tylko zmniejszenie się produkcji wydawniczej,—przeto przyczyna zupełnego zaniku polskiego czasopiśmiennictwa bibliograficznego tkwi m. in. w odmiennej, niż u obcych, widocznie, mniej doskonałej, albo w złej organizacji w dziedzinie rejestrowania produkcji wydawniczej.

Dla przekonania się o tem wystarczy krótki pobieżny retrospektywny rzut oka na rozwój naszego czasopiśmiennictwa bibliograficznego od jego związków aż do r. 1915-go.

Przegląd taki będzie obecnie również aktualny i z tego względu, że zarówno rok 1914-ty, jak rok 1915-ty i rok bieżący uważać można za lata jubileuszowe dla niektórych polskich wydawnictw bibliograficznych, a rok 1916 pozatem za rok jubileuszowy całego czasopiśmiennictwa bibliograficznego polskiego; pierwsze bowiem czasopismo bibliograficzne polskie zaczęło wychodzić przed 60-ciu laty¹⁾.

1) Coprawda, za najdawniejsze czasopismo bibliograficzne polskie uważają niektórzy bibliografi nasi publikację, wydawaną w latach 1850—54, t. j. przed laty 65-ciu, p. t. *Bibliografia Polska* we Lwowie przez Frankego, współnika księgarni Pillera. Nie było to jednak czasopismo w całym tego słowa znaczeniu, choćby tylko dlatego, że wydawnictwo to ukazywało się tylko jako odbitka działu bibliograficznego pisma p. t. *Pamiętnik Literacki*, co zresztą zaznacza m. inn. p. A. B. Brzostowski (*abb*) w swym wykazie

Pierwsze czasopismo bibliograficzne polskie zjawilo się w r. 1856-ym w Warszawie p. t. *Bibliografia Krajowa* i ukazowało się staraniem księgarzy-wydawców: Ignacego Klukowskiego i Walentego Rafalskiego. Ogółem publikacyi tej wyszło 5 zeszytów.

Drugim z kolei wydawnictwem peryodycznym, wyłącznie rejestrującem polską produkcję wydawniczą, była publikacya, ukazująca się p. t. *Bibliografia Polska*, od r. 1861-go do 1865-go, nakładem znanej firmy księgarskiej F. A. Brockhaus w Lipsku. Jako redaktor figurował na publikacyi dr. Edward Brockhaus.

Na trzecim miejscu w porządku chronologicznym wymienić należy pismo bibliograficzno-kronikarskie p. t. *Ruch Literatury Polskiej* z r. 1862. Zamierzali je wydawać w Krakowie Er. Małkowski i Wilhelm Gąsiorowski, lecz przerwali je na 2-gim zeszycie...

Następną próbą stałego, regularnego notowania głównie nowości wydawniczych polskich było pismo, ukazujące się p. t. *Przegląd Bibliograficzny Piśmiennictwa Polskiego*, od r. 1867-go do r. 1871-go w Poznaniu, w „oficynie” księgarskiej Miecz. Leitgebera w ilości 10-ciu numerów rocznie.

Ponadto od r. 1869-go do r. 1871/2-go ukazywał się w Krakowie, nakładem i pod redakcją d-ra Stan. Krzyżanowskiego, *Rocznik dla archeologów, numizmatyków i bibliografów polskich*.

Od r. 1871-go do r. 1875-go rejestrowaniem polskiej produkcji wydawniczej zajmował się tylko *Rocznik Literacki Warszawski*, poświęcony literaturze, oświacie, bibliografii i księgarstwu. Wydawnictwo to ukazywało się bez przerwy nakładem i pod redakcją Stanisława Czarnowskiego w Warszawie do r. 1880-go, rejestrując przez lat 10 systematycznie, w miarę możliwości, polską produkcję wydawniczą ówczesną...

W r. 1875-tym zjawilo się w Krakowie pismo p. t. *Przegląd Krytyczny*, pod redakcją prof. d-ra Wincentego Zakrzewskiego, lecz wychodziło tylko do r. 1877-go, a w latach 1876-tym i 1877-ym Księgarnia Polska A. D. Bartoszewicza wydawała we

---

chronologicznym czasopism bibliograficznych polskich od 2-jej połowy wieku XIX-go w *Przewodniku dla czytających książki* NN. 2—4 z r. 1902-go.

Lwowie publikację p. t. *Bibliografia Polska*, ukazującą się niezbyt regularnie...

Dopiero od r. 1878-go zaczęło ukazywać się pismo, które utrwaliło tradycję polskiego czasopiśmiennictwa bibliograficznego. Wydawnictwem tem jest *Przewodnik Bibliograficzny*, „miesięcznik dla wydawców i księgarzy, antykwaryuszy, jako też czytających i kupujących książki”. Data założenia (lipiec, 1878-go r.) tego wydawnictwa przypadła na czas, w którym coraz bardziej odczuwać zaczęło u nas potrzebę istnienia specjalnego pisma, poświęconego stałemu, systematycznemu i regularnemu informowaniu o ruchu wydawniczym polskim. Z wydawnictwem tem związane jest ściśle imię jego założyciela, d-ra Władysława Wisłockiego, długoletniego kustosa księgozbioru Wszechnicy Jagiellońskiej i głębokiego znawcy przeszłości tej uczelni oraz zasłużonego pracownika na niwie badań bibliograficznych w dziedzinie historii, literatury i nauki ojczyznej¹⁾. Założenie i prowadzenie *Przewodnika Bibliograficznego* przez lat blisko 23 (1878—1900) jest jedną z największych zasług w ciągu pracowitego żywota Wisłockiego. Wydawnictwo swe Wisłocki rozpoczął na własną rękę, bez zamiaru czerpania zeń korzyści materyalnych, o zyskach bowiem nie mogło być mowy, gdyż dochód z prenumeraty nie pokrywał wydatków na druk i papier. Niejednokrotnie więc Wisłocki musiał dokładać brakującą kwotę z własnej kieszeni. Nadeszła jednak chwila, w której na pokrycie niedoboru nie pozwalała kieszeń wydawcy-redaktora. Stało się to w r. 1892-m, a 15-tym istnienia *Przewodnika*. Cenzura rosyjska odebrała wówczas pismu debit na Królestwo Polskie i Cesarstwo Rosyjskie. Niespełna połowa prenumeratorów, a zarazem i dochodu pisma była stracona i Wisłocki był wprost zmuszony wydawnictwo narazie przerwać i o pomoc dlań kołatać. Do zawieszenia wydawnictwa nie dopuściła Akademia Umiejętności w Krakowie, zdążywszy już do tego czasu należycie ocenić pożyteczność i ko-

¹⁾ Por. w N. 8 *Przewodnika Bibliogr.* z r. 1900-go (w „Kronice”) i notatkę biograficzno-bibliograficzną d-ra H. Ułaszyña o d-rze Władysławie Wisłockim. Kraków, 1901.

nieczność jego istnienia i udzieliła zasiłku na dalszą egzystencję pod kierunkiem Wisłockiego. Trwało to aż do chwili, w której śmierć w dniu 3/4 czerwca przerwała Wisłockiemu pracę redaktorsko-wydawniczą... Praca ta była nader uciążliwa, lecz Wisłocki z zamięłowaniem i zaparciem się siebie, bez niczyjej prawie pomocy, ją prowadził, starając się, aby podawany przezeń co miesiąc w każdym numerze *Przewodnika* spis bibliograficzny wszelkiego rodzaju wydawnictw polskich był zawsze jaknajdokładniejszy i najkompletniejszy. Staranną też rękę Wisłockiego widać i w dodawanej od r. 1882-go za spisem rubryce p. t. „Kronika”. W rubryce tej znajdowały się różne notatki i artykułiki z dziedziny antykwarskiej, bibliotekarstwa, drukarstwa, czasopiśmiennictwa i dziennikarstwa, a nadto wiadomości i opisy różnych odnajdywanych rękopisów dawniejszych, druków i t. d. Zamiarem Wisłockiego było też prowadzenie w *Przewodniku* bibliografii wydawnictw i nut muzycznych, jak to widać w paru numerach z r. 1889-go. Wogóle pismo w ciągu całego czasu wydawania go przez Wisłockiego było nie tylko „przewodnikiem”, ale i „poradnikiem” bibliograficzno-informacyjnym, nawiasem mówiąc, jedynym u nas dla wszystkich nieobojętnych nauce i literaturze ojczystej, a jego „kronika” była i jest po dziś dzień pod wieloma względami prawdziwą kopalnią wiadomości o polskim ruchu wydawniczo-księgarskim i prasowym...¹⁾ W roku 1900-ym, po zgonie Wisłockiego, *Poradnik Bibliograficzny* wychodził początkowo dzięki zabiegom Franc. Łukomskiego, a następnie staraniem Towarzystwa Numizmatycznego, które „wzięło na siebie dalszy byt wydawnictwa” i starać się miało o jego rozwój pod redakcją d-ra Adama Chmiela. Wobec trudności, z jakimi redakcja walczyć musiała, głównie zaś wobec braku materiału informacyjnego, którego sfery najbardziej zainteresowane—księgarze—nie chcieli dostarczać ani pod postacią książek, ani nawet ich opisów lub notatek o nich, wydawnictwu groził upadek, jeśli nie odrazu, to w krótkim bardzo czasie... Z po-

¹⁾ Por. S. T. Jarkowski: „Literatura, dotycząca prasy polskiej”. Warszawa, 1911, str. 88 i nast.

czątkiem nowego stulecia *Przewodnik Bibliograficzny* przeszedł na własność firmy wydawniczej Gebethnera i Wolffa (Gebethnera i S-ki) w Krakowie, a jako redaktor podpisywał pismo w ciągu r. 1901-go współpracownik tej firmy, Franc. Świszczowski, w roku zaś 1902-im dr. Julian Gertler, zięć Wisłockiego. Zmiany te, łącznie z podniesieniem ceny prenumeraty, nie przyczyniły się wcale do poprawienia bytu pisma, które pod względem treści — jak stwierdza dr. Henryk Ułaszyn ¹⁾ — stawało się coraz uboższe; nadto z chwilą przeniesienia wydawnictwa z drukarni Uniwersyteckiej do Anczyca w r. 1902-im, Akademia Umiejętności odebrała mu dotychczasowy zasiłek, jaki mu przyznała w końcu r. 1903-go z okazji 25-lecia wydawnictwa za redakcyi d-ra Karola Hecka, który je podźwignął z upadku i prowadził do r. 1906-go, t. j. do czasu objęcia redakcyi przez p. Jana Czubka, prowadzącego pismo do r. 1914-go...

Z okresu czasu od r. 1878-go do r. 1900-go oprócz *Przewodnika Bibliograficznego* przedewszystkiem wymienić należy dwa wydawnictwa, które niejednokrotnie *Przewodnik* cytuje w swej „Kronice“ i ocenia pochlebnie.

Jedno z nich — *Przegląd Bibliograficzno-Archeologiczny*, poświęcony bibliografii, archeologii, numizmatyce, heraldyce i sztukom pięknym, był wydawany w Warszawie w latach 1881—82-go przez Cezarego Wilanowskiego, księgarza i antykwarza, pod redakcyą Fr. Ks. Martynowskiego, z podpisem Wilanowskiego jako redaktora i wydawcy.

Drugie z nich — *Wiadomości Bibliograficzne Warszawskie*, ukazywały się w l. 1883—86 co miesiąc, jako wydawnictwo księgarza Teodora Paprockiego w Warszawie, pod redakcyą Aleksandra Bolesława Brzostowskiego, z podpisem T. Paprockiego, jako redaktora-wydawcy.

Następnie mimochodem wspomnieć można, że pewna ilość księgarzy polskich, przeważnie nakładców i sortymencistów, zaczęła w tym czasie wydawać mniej lub więcej regularnie rekla-

¹⁾ Zob. *Polskija bibliograficzeskija izdanja za poslednije gody* (1898—1901). Odbitka z wydawnictwa *Izwiestja Imper. Akademii Nauk* w Petersburgu. T. VII, 1902 r., kw. IV.

mowe biuletyny z wykazami własnych dzieł nakładowych lub wziętych przez nich w komis i na skład główny. Biuletyny takie pod względem zewnętrznym upodobniano do czasopism bibliograficznych i nadawano im nawet tytuły oraz umieszczano numer kolejny i rok wydawnictwa i t. p. szczegóły, zaznaczając jednak, że wydawnictwa te są bezpłatne.

M. in. takim reklamowym wydawnictwem bibliograficznym był w latach 1897/98 „miesięcznik ogłoszeń księgarskich i antykwarskich, jako też pokrewnych gałęzi” p. t. *Inserat*. Wydawcą tego „miesięcznika” był Wilhelm Zuckerkandel, właściciel księgarni w Złoczowie, a „zadanie” „pisma” polegało na podawaniu wiadomości o nowościach literackich i dziełach antykwarskich, przeważnie znajdujących się w księgarni p. Zuckerkandla, oraz ogłoszeń. Oczywiście wydawnictw takich oceniać krytycznie nie można, tembardziej, że, wobec szczyptych ram, zakreślonych temu rzutowi oka na czasopiśmiennictwo bibliograficzne polskie, po macoszemu trzeba obchodzić się nawet z wydawnictwami niereklamowemi, które należałoby omówić obszerniej.

Do rzędu takich należą wymienione dotychczas tylko z tytułu *Wiadomości Bibliograficzne*, które notowały skrzętniej, niż *Przegląd Bibliograficzno-Archeologiczny*, choć może nie tak skrupulatnie, jak *Przewodnik Bibliograficzny*, cały nieomal dorobek ówczesny z dziedziny naszego piśmiennictwa krajowego we wszystkich jego objawach. Podkreślić tutaj również należy, że w *Wiadomościach Bibliograficznych* zwrócono uwagę na zaniebaną u nas do tego czasu prawie zupełnie bibliografię czasopism i ich treści. Redakcja zamierzała nawet zająć się opracowaniem zwolna bibliografii czasopism dawniejszych. Zapoczątkowaniem jakby tego było wydrukowanie bibliografii czasopism wileńskich w opracowaniu d-ra Széligi (Józefa Bielińskiego) w ostatnich kilku numerach wydawnictwa. Zawieszenie *Wiadomości Bibliograficznych*, po 5-letnim ich istnieniu, przez samego wydawcę, było wywołane niedoszłym do skutku zamiarem przestoczenia wydawnictwa z miesięcznika na rocznik, wobec tego, że — jak czytamy w odezwie redakcyi w N. 9-tym *Wiadomości* z r. 1886-go — „dorywcza praca nad bibliografią

czasopism społecznych nie wpływa bynajmniej dodatnio na jej wartość, ułatwiając z jednej strony pojawianie się różnych błędów i niedokładności, z drugiej zaś — nie pozwalając należycie usystematyzować i rozklasyfikować materiału, dostarczonego przez czasopisma", — wówczas, gdy „roczna bibliografia książek i czasopism, należycie uporządkowana i usystematyzowana podług treści wymienionych wydawnictw, będzie miała dla przyszłych pracowników nad historią piśmiennictwa krajowego nieocenioną wartość”.

Rejestrację i bibliografię treści polskich wydawnictw peryodycznych zamierzał kontynuować z początkiem bieżącego stulecia *Przegląd Bibliograficzny*, przy udziale d-ra Stanisława Zdziarskiego, lecz musiał tego zaniechać wobec braku wszelkiej chęci popierania tego projektu przez redakcje samych czasopism i gazet¹⁾ i ograniczył się na podawaniu od r. 1901-go treści najważniejszych tylko czasopism, nie tworząc do tego oddzielnej rubryki, jak to uczyniono w miesięczniku krytyczno-bibliograficznym *Książka*, w którym bibliografia treści ważniejszych, z roku na rok coraz większej ilości, czasopism polskich stawała się coraz obfitszą i wyczerpującą...

Poza tem zaznaczyć należy, że bibliografię dzieł treści specjalnej podawały względnie dość regularnie czasopisma specjalne, a więc: bibliografię dzieł lekarskich — czasopisma lekarskie, bibliografię dzieł i prac technicznych — czasopisma techniczne, bibliografię prac historycznych — czasopisma historyczne, bibliografię utworów literackich i prac krytyczno-literackich — czasopisma literackie i t. d.; wśród czasopism literackich wymienić tutaj można mało rozpowszechnione i przez czas krótki wydawane w Krakowie pismo p. t. *Przegląd Literacki* ze względu na to, że podawało ono m. in. do r. 1898-go bibliografię polonistów u obcych i przekładów z polskiego (książek i artykułów w czasopismach).

Początek, a właściwie całe minione 14-lecie bieżącego stulecia, zaznacza się powstaniem kilku nowych

¹⁾ Porówn. S. T. Jarkowski: „Literatura, dotycząca prasy polskiej”. Warszawa, 1911. S. 50—53.

polskich czasopism bibliograficznych, z pośród których parę przetrwało, z *Przewodnikiem Bibliograficznym*, jako najstarszym wydawnictwem tego rodzaju, na czele, do chwili wybuchu wojny europejskiej...

Na pierwszym wśród nich miejscu sioi rozpoczęte w styczniu 1901-go r. przez księgarnię p. f. E. Wende i Sp. w Warszawie pismo p. t. *Książka* — „miesięcznik, poświęcony bibliografii krytycznej”, jak głosił podtytuł w numerach pierwszego rocznika, a raczej poświęcony „krytyce i bibliografii”, jak to poprawiono w następnych rocznikach. *Książka* ukazywała się w Warszawie do r. 1914-go, początkowo (od r. 1901-go do r. 1903-go) pod kierunkiem, a właściwie pod redakcją Maryana Massoniusa (jako redaktor podpisywał wydawnictwo R. Wende), następnie zaś (od r. 1903-go do r. 1907-go) pod redakcją Adama Mahrburga i (od r. 1907-go do końca r. 1913-go) J. K. Kochanowskiego (jako redaktor figurował podpis A. Turkuła); w r. 1914-tym redakcję wydawnictwa obecny właściciel księgarni p. f. E. Wende i Sp., p. Ludwik Fiszer, powierzył d-rowsi Ludwikowi Bernackiemu z Ossolineum we Lwowie, skąd nadsyłano cały, drukowany we Lwowie (w Ossolineum), nakład pisma do Warszawy. Pod redakcją d-ra Bernackiego wyszły w r. 1914-ym NN. 1—7, poczem nastąpiła krótka przerwa w wydawnictwie aż do r. 1915-go, w którym p. Mieczysław Rulikowski, po porozumieniu z wydawcą, p. Ludwikiem Fiszerem, zajął się zredagowaniem i wydaniem pozostałych NN. 8—12 za r. 1914-ty.

Jednocześnie z *Książką* zaczęło ukazywać się w r. 1901-ym, lecz istniało tylko do r. 1903/4, wydawnictwo księgarni T. Pa-prockiego i Sp. (początkowo H. Żmigrodzkiej i Kotschedoffa, a następnie Stan. Kucharskiego), pod kierunkiem literackim Ludwika Krzywickiego, p. t. *Poradnik dla czytających książki* — „dwutygodnik sprawozdawczo-literacki ilustrowany”.

Oba te wydawnictwa zastępowały razem na terenie Królestwa Polskiego zakazany do r. 1903-go *Przewodnik Bibliograficzny*; nie wykluczały się one wzajem, lecz przeciwnie, dopełniały pod względem treści sprawozdawczej i krytyczno-informacyjnej, przyczem pod względem informacji bibliograficznych *Książka* stała bezspornie wyżej od *Poradnika*. Bibliografia bowiem, po-

dawana w *Poradniku*, jako „katalog nowych książek” oraz traktowana „po księgarsku”, jak spis reklamowy wydawnictw (przeważnie popularnych naukowych), częstokroć nawet nie w numerze, a na okładce,—była b. szczupła i niepełna. Natomiast w *Książce* dział bibliograficzny, traktowany starannie, odznaczał się pełnością nieomal równą spisom miesięcznym (alfabetycznym) *Przewodnika Bibliograficznego* i posiadał tę zaletę, że zawierał wykazy wydawnictw, ugrupowanych systematycznie według ich treści¹⁾.

Podział ten zastosowały księgarnie G. Gebethnera i Spółki w Krakowie oraz Gebethnera i Wolffa w Warszawie w wydawanych przez nie do r. 1914-go publikacjach reklamowych bezpłatnych: w miesięczniku bibliograficznym księgarni G. Gebethnera i Sp. w Krakowie p. t. *Katalog nowych książek* (od r. 1904-go) z podpisem Fr. Świszczowskiego, jako redaktora odpowiedzialnego, i w miesięczniku dla czytającej publiczności p. t. *Przegląd Bibliograficzny* księgarni Gebethnera i Wolffa w Warszawie w ostatnich latach z podpisem p. H. Mościckiego, jako kierownika literackiego.

Katalog podawał materiały bibliograficzny z *Przewodnika Bibliograficznego*, odpowiednio na działy według treści ułożony, i ogłoszenia firmowe, a *Przegląd* wzorował się raczej na układzie *Książki*, podając artykuły naczelne i dział krytyczny, w którym jako oceny zamieszczano wzmianki-reklamy o wydawnictwach księgarni Gebethnera i Wolffa lub o wydawnictwach komisowych i złożonych na skład główny; reszty numerów *Przeglądu* dopełniały: „Kronika”, złożona głównie z notatek i wzmianek z ruchu wydawniczego — głównie firmowego, bibliografia nowych książek i wydawnictw oraz ogłoszenia firmowe.

Wszystkie cechy czasopism reklamowych miały również dwa inne wydawnictwa, a mianowicie: *Poradnik dla czytających*

---

1) Porówn. H. Ułaszyn: „Poradnik” i „Książka” w N. 126 *Dziennika Poznańskiego* z d. 4-go czerwca 1902-go r., oraz w cytowanej już rosyjskiej recenzji polskich wydawnictw bibliograficznych z lat 1898—1901.

księgarni M. Arcta, i *Wśród książek—Co czytać—Poradnik bibliograficzny* księgarni E. Wende i Sp.

Poradnik dla czytających zaczął ukazywać się w lutym 1912-go r., pod kierunkiem literackim p. H. Gallego. Podawane w *Poradniku* „wiadomości o książkach nowych i dawniejszych” miały — według brzmienia słowa wstępnego „od redakcyi” — na celu, aby „książka znalazła swego czytelnika, a czytelnik znalazł swoją książkę”. *Poradnik* ujął swój „program” w 10 punktach, zapowiadając przedewszystkiem „artykuły informacyjno-krytyczne o ważniejszych objawach i kierunkach w literaturze naszej i powszechnej, a następnie sylwetki i szkice literackie, artykuły informacyjne i wiadomości o ważniejszych wydawnictwach i książkach, wskazówki i informacje co do tworzenia i uzupełniania biblioteczek domowych i t. d., bibliografię bieżącą nowych książek polskich i ważniejszych nowości wydawniczych obcych, przegląd prasy, wiadomości o pracach zamierzonych lub dokonywujących się wydawnictwach, wreszcie wiadomości ze świata literackiego i księgarskiego (rocznice, jubileusze, konkursy i nagrody, sprawy zawodowe i t. d.) i ogłoszenia — jednym słowem, program nader obfity, ogarniający jakby razem programy *Przewodnika Bibliograficznego* i *Książki*, uwzględniający jednak głównie i przeważnie „nowości” i wydawnictwa firmy M. Arcta...

Wydawnictwo p. t. *Wśród książek*, ukazujące się również p. t. *Co czytać*, oraz p. t. *Poradnik Bibliograficzny* księgarni E. Wende i Sp. zalecał przez cały czas swego istnienia (w roku 1913-tym i w I-szym kwartale r. 1914-go) przedewszystkiem nakłady i nowości tej firmy. Reklamowe to wydawnictwo, bez podpisu redaktora, podawało odpowiednio pisane artykuły naczelne, oceny nowości księgarskich, z podobiznami ich stron tytułowych lub autorów, a nadto zawierało „kronikę literacką”, złożoną ze wzmianek i notatek o nowych książkach, wreszcie bibliografię, przedrukowywaną z miesięcznika *Książka* i ogłoszenia firmowe.

Z pośród innych wydawnictw reklamowo-bibliograficznych, mających pewne cechy właściwe czasopismom (peryodyczność, ciągłość), wymienić można *Wiadomości Bibliograficzne*, wyda-

wane na przełomie ubiegłego i bieżącego stulecia przez księgarnię polską Grendyszyńskiego w Petersburgu, oraz również *Wiadomości Bibliograficzne* księgarni i drukarni św. Wojciecha w Poznaniu, następnie *Przewodnik Bibliograficzny Księgarni Nauczycielskiej* we Lwowie, założony w końcu sierpnia 1913-go roku, jako miesięcznik, wydawany za prenumeratą z końcem każdego miesiąca, a zawierający „wyciągi z katalogu” wydawnictw naukowych i pedagogicznych, oraz inne, wreszcie rozpoczęte w końcu 1913-go roku biuletyny miesięczne księgarni M. Jakowickiego w Warszawie p. t. *Nowe Książki*, pod redakcją p. Gackiego, choć pod względem informacyjno-bibliograficznym biuletyny te nie dorównywały ani „poradnikom” Arcta i Wendego, ani też nawet zwyczajnym miesięcznym „Katalogom nowych książek” z innych księgarni (np. księgarni K. Idzikowskiego w Warszawie).

Zaznaczyć nakoniec należy, że wszystkie prawie z pośród wymienionych wydawnictw reklamowych ukazywały się w dużych nakładach (od 5 do 15, a nawet i do 25 tysięcy egzemplarzy), ponieważ były dołączane często jako dodatki bezpłatne do różnych czasopism¹⁾.

Poza tem ścisłość bibliograficzna nie pozwala pominąć milczeniem wydawnictwa reklamowego Księgarni i Drukarni św. Wojciecha w Poznaniu p. t. *Informacje dla duchowieństwa katolickiego*. W wydawnictwie tem, ukazującym się od r. 1913-go, jako czasopismo w postaci „numerów” kolejnych, co prawda nieregularnie, pod redakcją X. Jana Piotrowicza, były podawane również informacje o książkach i publikacjach, jakie mogły interesować duchowieństwo rz.-katolickie polskie.

Tak samo, ze względu na ścisłość bibliograficzną, wymienić tutaj należy zapoczątkowane przez Katolicki Związek Kobiet Polskich w r. 1914-tym pod tytułem *Sternik* — wydawnictwo

¹⁾ T. np. *Poradnik dla czytających* dodawano m. in. przez czas jakiś do pisma *Świat*, do którego później dołączano *Poradnik Bibliograficzny Wśród książek*. *Przegląd Bibliograficzny* dołączano do *Biblioteki Warszawskiej*, *Stinksa* i *Tygodnika Ilustrowanego*.

peryodyczne, noszące jednocześnie cechy czasopisma i katalogu, bo mające ukazywać się regularnie co pół roku w formie katalogu bibliograficznego wydawnictw katolickich polskich i obcych.

Osobno poświęcić należy słów parę czasopismu przeznaczonemu tylko dla księgarzy, a zawierającemu oczywiście również informacje bibliograficzne. Ukazywanie się tego czasopisma poprzedziła jednodniówka, wydana nakładem księgarni Ludwika Fiszera w Łodzi p. t. *Księgarz Polski*, z datą 1-go września 1909-go roku. Zaznaczono tam, że „księgarstwo polskie powinno mieć swój własny organ, że pod tym względem wyprzedziły je inne gałęzie handlu, nie mające na celu szerzenia oświaty i kultury, oraz, że handel księgarski u innych narodów ma swe czasopisma fachowe, a nawet po kilka w jednym języku”...

Wynikiem tego było, że z datą d. 15-go października 1910-go roku zaczął ukazywać się dwutygodnik, poświęcony sprawom księgarskim, p. t. *Przegląd Księgarski*, jako organ związku księgarzy polskich¹⁾. W piśmie tem znalazł się oczywiście i dział bibliograficzny „nowości wydawniczych” wszystkich księgarni, należących do Związku Księgarzy Polskich w porządku alfabetycznym wydawnictw każdej księgarni. Atoli dział ten pod wieloma względami pozostawiał wiele do życzenia, przede wszystkim zaś brak mu było, zwłaszcza w ostatnich latach (1912—1914), należytej „aktualności” wobec podawania tych wykazów nowości wydawniczych albo jednocześnie, albo już po opublikowaniu ich w bibliografii *Książki i Przewodnika Bibliograficznego*.

Mimochodem wreszcie wspomnieć można, że polską produkcję wydawniczą w obrębie Królestwa Polskiego i Rosji rejestrowało urzędowo również wydawnictwo rosyjskie p. t. *Kniznaja Letopiś*.

---

¹⁾ Wspomnieć musimy, że sprawom zawodowym współpracowników księgarskich zostało poświęcone osobne czasopismo kwartalne, założone dopiero w końcu r. 1913-go p. t. *Księgarz*, w Krakowie, nie zajmuje się ono jednak wcale bibliografią produkcji wydawniczej polskiej.

Bibliografii łącznie z bibliotekoznawstwem i bibliotekarstwem oraz miłośnictwem książek było poświęcone czasopismo ilustrowane kwartalne, wydawane p. t. *Przegląd Biblioteczny* przez Towarzystwo Biblioteki Publicznej w Warszawie, pod redakcją Stefana Dembego w latach 1908—09. Dział bibliografii wypełniały lub miały wypełnić w nim obszerniej, niż we wszystkich poprzednio wydawanych czasopismach bibliograficznych, artykuły i informacje z historii bibliografii, o systemach bibliograficznych, przeglądy bibliograficzne piśmiennictwa polskiego i obcego, zwłaszcza literatury bibliograficznej, życiorysy wybitnych bibliografów, recenzje i streszczenia prac z dziedziny bibliografii, sprawozdania ze zjazdów bibliografów, bibliofilów i bibliotekarzy, oraz kronika specjalna, a nadto program, w N. 1-ym *Przeglądu* zamieszczony, zapowiadał, że do każdego zeszytu dodawany będzie arkusz druku, zawierający bibliografię specjalną polską z poszczególnej dziedziny wiedzy lub pism poszczególnych autorów polskich, jako owoc pracy Instytutu Bibliograficznego przy Tow. Biblioteki Publicznej w Warszawie.

Do czasopism bibliograficznych ostatniego czternastolecia zaliczyć również należy trzy wydawnictwa peryodyczne, poświęcone antykwarstwu.

Jedno z nich ukazywało się przez pewien czas we Lwowie w r. 1907-ym p. t. *Pośrednik Antykwarski*. Pismo to było przeznaczone dla księgarzy, antykwaryuszów, zbieraczy wydawnictw dawnych i rzadkich oraz dla bibliotek i miało ukazywać się tygodniowo lub miesięcznie (zależnie od pory roku), pod redakcją wydawcy, inż. Józefa Tuleji. Treść pisma stanowiły artykuły, dotyczące księgarstwa, antykwarstwa, bibliotek i zbiorów oraz informacje o starych drukach i t. d.

Drugie z nich wydawał w Warszawie p. t. *Przewodnik Antykwarski* bibliograf i bibliofil, p. Mieczysław Rulikowski w r. 1911-tym. Pismo ukazywało się miesięcznie, było redagowane b. starannie i żałować tylko należy, że brak prenumeratorów przyczynił się do przerwania wydawnictwa.

Jako trzecie wydawnictwo antykwarskie wymienić można rozpoczęty w r. 1914-tym we Lwowie przez księgarnię Szymona Bogena „miesięcznik dla miłośników książek” p. t. *Przegląd An-*

tykwarSKI. Wydany w marcu pierwszy (podwójny) zeszyt tego wydawnictwa wzbudził w kronikarzu *Książki* (N. 3 z r. 1914-go) smutne refleksje na temat poziomu i organizacji naszego antykwarstwa...

Poza tem w Poznaniu Księgarnia i Drukarnia św. Wojciecha wydawała w ostatnich latach przed wybuchem wojny *Kuryerek Antykwarski*, lecz publikacja ta miała więcej cech katalogowych, niż czasopiśmienniczych.

Zamykając przegląd polskiej prasy bibliograficznej, zaznaczyć w końcu należy, że w roku 1914-tym w wydawnictwie dwóch najpoważniejszych jej organów (w *Przeglądzie Bibliograficznym* i w *Książce*) zaszły poważne zmiany.

Przedewszystkiem zanotować należy przejęcie na własność przez księgarnię Gebethnera i Wolffa w Warszawie wydawnictwa *Przewodnika Bibliograficznego*, oraz połączenie go z wydawnictwem reklamowem *Przeglądu Bibliograficznego* w jedno pismo pod redakcją p. Henryka Mościckiego pod tytułem *Przewodnik Bibliograficzny*, z adnotacją w nagłówku, że jest to „miesięcznik krytyczno-informacyjny“, „założony przez ś. p. d-ra Władysława Wisłockiego“... Treść tego *Przewodnika* składały przedewszystkiem oceny „nowych książek“ (głównie wydanych nakładem księgarni Gebethnera i Wolffa, oraz złożonych tam w komis lub na skład główny), kronika z czasopiśmiennictwa i z literatury, polonica u obcych, wykaz ważniejszych artykułów treści literackiej z czasopism, poradnik biblioteczny, oraz bibliografia nowości wydawniczych ugrupowanych według ich treści...

Zanotować również trzeba, że wobec takiej zmiany Akademia Umiejętności w Krakowie cofnęła udzielany do tego czasu wydawnictwu *Przewodnika Bibliograficznego* zasiłek, z którym zaczęło wychodzić od kwietnia t. r. w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, jako nakład księgarni Gebethnera i Spółki w Krakowie, nowe czasopismo bibliograficzne miesięczne p. t. *Bibliografia Polska*, z podpisem p. Jana Czubka, jako redaktora odpowiedzialnego. Miesięcznik ten prenumeratory *Przewodnika Bibliograficznego* otrzymywać mogli po niższej cenie, a raczej za dopłatą 50 kop. (1 korony) rocznie, a prenumeratory *Biblio-*

grafii otrzymywali *Przewodnik* bezpłatnie. Miesięcznik *Bibliografia Polska* zawierał tylko ogólny alfabetyczny spis bibliograficzny nowych wydawnictw ostatniego (ubiegłego) miesiąca...

Oba wydawnictwa dopełniały się nawzajem, choć wartość ich nie była równomierna...

Zmiana, jaka zaszła w wydawnictwie *Książka*, miesięcznika, poświęconego krytyce i bibliografii, z chwilą objęcia redakcyi przez d-ra L. Bernackiego, polegała na rozszerzeniu ram jego treści i na wydawaniu bibliografii pod postacią osobnego pisma— „dodatku”—p. t. *Miesięcznik Bibliograficzny*. Z jednego więc pisma zrobiły się dwa.

Książka, miesięcznik krytyczno-informacyjny, zawierał, jak przedtem: artykuły wstępne, poświęcone ważniejszym przejawom życia umysłowo-wydawniczego, dział krytycznych ocen nowszych dzieł i prac naukowych, oraz utworów literackich i kronikę, na którą składały się: bibliografia treści paruset wydawnictw peryodycznych, ruch wydawniczy prasowy, ruch kulturalno-umysłowy (wykazy odczytów, posiedzeń naukowych, wiadomości z bibliotek, muzeów i zbiorów, oraz w in.), wiadomości osobiste, jubileusze, odznaczenia, nekrologi i t. d., oraz ogłoszenia.

Miesięcznik Bibliograficzny zawierał tylko wykazy bibliograficzne w ugrupowaniu według treści nowych publikacji, druków, książek i broszur ze wszystkich dziedzin nauki, sztuki, literatury i życia...

Czasopiśmiennictwo bibliograficzne polskie w r. 1914-tym było reprezentowane przez następujące wydawnictwa: 1) *Bibliografia Polska*, miesięcznik, w Krakowie (prenumerata 5 koron lub 2 rb. rocznie), 2) *Książka* i 3) *Miesięcznik Bibliograficzny*, we Lwowie i w Warszawie (prenumerata za oba pisma razem 3 rb. lub 9 kor. rocznie), 4) *Przegląd Księgarski*, dwutygodnik (wychodził podwójnymi zeszytami miesięcznie), organ związku księgarzy polskich, pośw. sprawom księgarskim, w Warszawie (prenumerata 3 rb. rocznie), oraz 5) *Przewodnik Bibliograficzny*, miesięcznik w Warszawie (prenumerata 1 rb. kop. 50 rocznie), a nadto przez publikacje reklamowe: 1) *Poradnik dla czytających*, w Warszawie (bezpłatnie), 2) *Przegląd Antykwarski*,

we Lwowie (bezpł.), 3) *Kuryerek Antykwarski*, w Poznaniu (bezpłatnie), 4) peryodycznie wydawane przez różne księgarnie *Katalogi nowych książek* i inne. Ogółem czasopiśmiennictwo bibliograficzne polskie liczyło w r. 1914-tym około 12-tu organów; z tych połowę stanowiły katalogi księgarskie reklamowe, rejestrujące ważniejsze nowości wydawnicze, a nie całą produkcję wydawniczą polską, połowę zaś drugą składały wydawnictwa peryodyczne, poświęcone przeważnie krytyce nowości wydawniczych i rejestrujące bibliograficznie jakby zaledwie dodatkowo w pewnym tylko stopniu całą produkcję wydawniczą. Wyjątek stanowią tylko dwa wydawnictwa: *Bibliografia Polska*, ukazująca się na miejsce przeistoczonego *Przewodnika Bibliograficznego*, i *Miesięcznik Bibliograficzny* — dodatek do miesięcznika *Książka*. Atoli i te dwa wydawnictwa posiadają pewne braki i wady.

Wadą czasopism, zajmujących się dotychczas bibliografią polską, było to, że naogół nie wyczerpywały całkowicie tego przedmiotu,—większość ich bowiem poświęcała zbyt wiele miejsca na działy, zawierające oceny krytyczne, częstokroć zaś raczej reklamy nowości wydawniczych, na których głównie zależało nakładcom tych czasopism. Nakładcy, przeważnie księgarze-wydawcy, w czasopismach tych pragnęli przede wszystkim widzieć organy reklamowe dla swoich „nowości wydawniczych” i zajmowali się nimi tak długo, jak pozwalała na to ilość ich własnych wydawnictw, wypuszczanych na rynek zbytu... Gdy zaś z jakichkolwiek powodów, a jak na przykład obecnie z powodu wojny, ilość „nowości wydawniczych” zmniejszyła się — zaniechali księgarze-nakładcy wydawania swych czasopism bibliograficznych, nie zważając na to, że wskutek przerwy w pracy rejestracyjnej produkcji wydawniczej, nawet w formie dotychczasowej, wyniknie duża szkoda, gdyż w zapomnienie zupełnie, być może, pójdzie duża ilość nawet pierwszorzędnego znaczenia publikacji doby obecnej, nie mówiąc już o licznych drukach ulotnych, broszurach, które dla przyszłych badaczy naszych dziejów mogą być b. potrzebne, a odnalezienie których, wobec niezarejestrowania ich, będzie nawet dla najbardziej kompetentnych bibliografów albo zupełnie niemożliwe, albo też po-

łączone z niemałymi trudnościami. Pomijamy tutaj zupełnie sprawę trudności, jakie wywoła zaniechanie rejestracji polskiej produkcji wydawniczej doby obecnej przy układaniu ogólnej statystyki tej produkcji...

Nie miałyby niewątpliwie to wszystko miejsca, gdyby istniało u nas specjalne wydawnictwo peryodyczne bibliograficzne, zorganizowane na zasadach innych, niż te, na jakich do r. 1915-go opierał się byt i cała wogóle „robotą” czasopism, zajmujących się bibliografią polską...

Zadanie rejestrowania polskiej produkcji wydawniczej spełniałoby dobrze czasopismo, prowadzone na szeroką skalę przy udziale solidarnym sfer najbardziej w tem zainteresowanych, a mianowicie: księgarzy, wydawców i autorów z jednej strony, bibliografów zaś, księżnic i uczonych z drugiej strony, kosztem jak księgarzy, względnie ich związków zawodowych dzielnicowych lub ogólnego związku księgarzy polskich, jaki istnieć powinien,—z jednej strony, tak instytucji naukowych z drugiej strony, przyczem fundusze na prowadzenie czasopisma powinny być zagwarantowane w takim stopniu, aby uniemożliwiona była jakakolwiek przerwa w jego wydawaniu, a kierownictwo redakcyjne powinno być powierzone fachowym bibliografom i specjalistom przy którejkolwiek z księżnic ogólnokrajowych. Czasopismo takie powinno ukazywać się w 3-ch wydaniach: 1) jako dwutygodnik lub półmiesięcznik, 2) jako miesięcznik lub kwartalnik i 3) jako półrocznik lub rocznik.

W wydaniu pierwszym—półmiesięcznem—przeznaczonem wyłącznie dla księgarzy i nakładców, byłyby podawane w porządku alfabetycznym nazwisk księgarzy i wydawców szczegółowe wykazy ukazujących się ich nakładem lub przez nich zamierzonych nowości wydawniczych, na podstawie egzemplarzy dowodowych lub szczegółowych i ścisłych informacji bibliograficznych; ponadto treść takiego miesięcznika mogłyby wypełniać artykuły i kronika treści specjalnej, dotyczącej spraw zawodowych i społecznych księgarstwa, bibliotekoznawstwa, antykwarstwa, ruchu wydawniczego, bibliografia artykułów treści zawodowej w prasie polskiej i obcej, oraz ogłoszenia i t. d. Za wzór może służyć codzienne pismo księgarskie niemieckie *Börsenblatt für den deu-*

tschen Buchhandel. Na półmiesięcznik tego rodzaju możnaby było przeistoczyć istniejący już *Przegląd Księgarski*, wprowadzając doń szereg zmian i powiększając ramy treści i objętości.

W wydaniu drugim — miesięcznem lub kwartalnem, — przeznaczonem, jak dla księgarzy i wydawców, tak też i dla ogółu publiczności czytelniczej, miejsce naczelne zająć powinny wykazy bibliograficzne wszystkich nowości wydawniczych z okresu objętego odstępami czasu pomiędzy dwoma kolejnymi numerami lub zeszytami tego wydania; wykazy te należałoby tutaj podawać z zachowaniem podziału nowości wydawniczych według ich treści, jak np. w *Miesięczniku Bibliograficznym*, a poprzednio w *Książce*, ze spisem alfabetycznym nazwisk autorów i rzeczy (skorowidzem), jak np. w *Monatsregister* do *Wöchentliches Verzeichnis der Neuerscheinungen des deutschen Buchhandels*; poza tem możnaby, a nawet należałoby, wprowadzić tutaj dział spisów treści ważniejszych artykułów z czasopism; powinny być również: dział artykułów aktualnych o ważniejszych przejawach ruchu wydawniczego i umysłowego oraz naukowego, w postaci rozumowanych bezstronnych studyów bibliograficznych i t. p., dział kronikarsko informacyjny o ruchu wydawniczym wogóle, o ważniejszych sprawach kulturalno-oświatowych, o ruchu wydawniczym prasowym i t. d., z wyłączeniem zasadniczem w dziale redakcyjnym wszelkiej oceny i krytyki rejestrowanych wydawnictw. Na umieszczanie ocen krytycznych lub głosów prasy o nowościach wydawniczych możnaby przeznaczyć dla wydawców lub autorów część drugą — reklamową miesięcznika bibliograficznego... Na oceny bowiem krytyczne fachowe i rzeczowe nie może być miejsca w piśmie bibliograficznem; oceny takie powinny być umieszczane w pismach, specjalnie na ten cel przeznaczonych, lub reklamowych, podających bibliografię dodatkowo, t. j. tak, jak to czyniła większość naszych czasopism, dotychczas uważanych za bibliograficzne...

W wydaniu trzecim — t. j. w półrocznikach lub rocznikach — byłaby rejestrowana całoroczna produkcya wydawnicza polska alfabetycznie i rzeczowo w ogólnych wykazach bibliograficznych wszystkich publikacji, oraz rzeczowa bibliografia treści czasopism z roku lub z półrocza, poprzedzającego uka-

zanie się danego rocznika lub półrocznika. Na rocznik lub półrocznik taki możnaby było przeistoczyć miesięcznik p. t. *Bibliografia Polska*, wprowadzając doń pewne uzupełnienia i tworząc w nim osobny dział bibliografii czasopiśmiennictwa.

Jak do wydań tych projektowanych półroczników lub roczników bibliograficznych polskich służyłyby materiały zbierane w projektowanych miesięcznikach lub kwartalnikach, układanych na podstawie materiałów, które zawierałyby częściowo owe projektowane dwutygodniki bibliograficzno-informacyjne, — tak znowu roczniki lub półroczniki bibliograficzne dostarczałyby w zupełności dostatecznego materiału do tworzenia ogólnej bibliografii polskiej pod postacią np. tomów, obejmujących kolejne 10-lecia lub 25-lecia produkcji wydawniczej polskiej.

Jest to projekt. Do jego urzeczywistnienia, po gruntowniejszem jednak obmyśleniu szczegółów, zabrać się należy jaknajrychlej, tembardziej, że w dziedzinie bibliografii zdziałano u nas stosunkowo niewiele w porównaniu z rezultatami pracy w tej dziedzinie u obcych. Niestety bowiem bibliografia, jak zresztą wogóle wszelka rejestracja metodyczna, — jest u nas albo zupełnie pomijana, albo niedoceniana należycie, jako czynnik postępu w nauce i życiu...

INNE PRACE STANISŁAWA JARKOWSKIEGO:

LITERATURA DOTYCZĄCA PRASY POLSKIEJ

Notatki krytyczno-bibliograficzne

Warszawa 1911.

Rb. 1 35 k.

Skład główny w księgarni p. f. E. Wende i S-ka.

CZASOPIŚMIENICTWO POLSKIE W SAKSONII

Notatki bibliograficzne.

Warszawa 1911.

Rb. — 60 k.

Skład główny w księgarni p. f. E. Wende i S-ka.

PRASA WARSZAWSKA OD 1.VIII 1914 DO 31.XII 1915 R.

Warszawa 1916.

Rb. — 60 k.

Skład główny w T-stwie Literatów i Dziennikarzy Polskich w Warszawie.

DO NABYCIA WE WSZYSTKICH KSIĘGARNIACH.

183658

INNE PRACE STANISŁAWA JARKOWSKIEGO

LITERATURA DOTYCZĄCA PRASY POLSKIEJ

Notatki krytyczne o literaturze
Warszawa 1911
Stosunek do prasy w krajach pol. i E. Wsch. i S. Wsch.

CZASOPISMENICTWO POLSKIE W SAKSONII

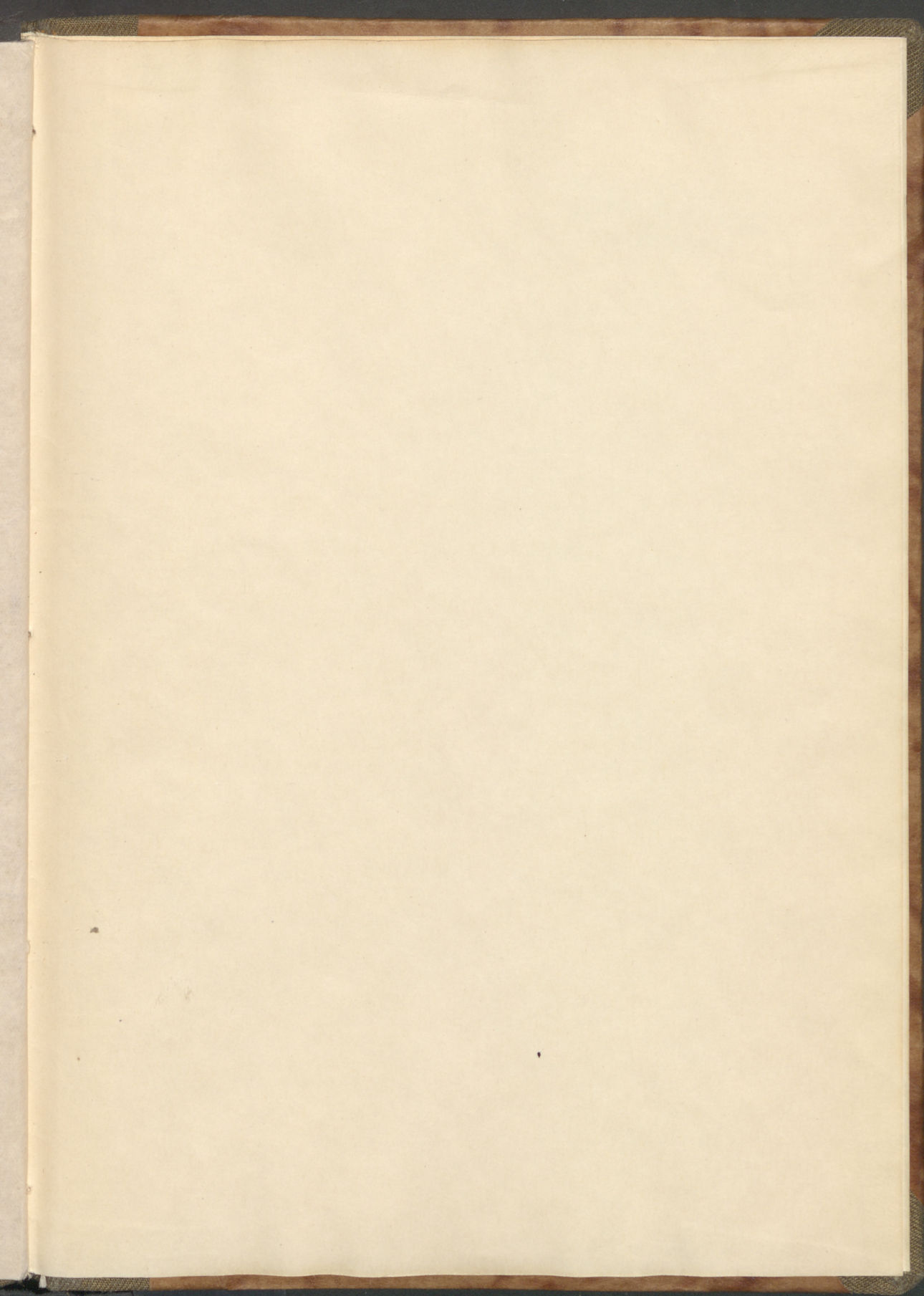
Notatki bibliograficzne
Warszawa 1911
Stosunek do literatury w krajach pol. i E. Wsch. i S. Wsch.

PRACA WARSZAWSKA OD 1 VIII 1911 DO 31 XII 1912 R.

Warszawa 1912
Stosunek do literatury i sztuki literackiej i nauk polskiej w Warszawie

DO NABYCIA WE WSZYSTKICH KSIĘGARNIACH

Biblioteka Główna UMK

300020637920

